

МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті на базі теоретико-методологічного аналізу виокремлено напрямки дослідження мотивації досягнення: співвідношення мотивації досягнення з критерієм якості діяльності та виявлення змінних, що визначають рівень, стійкість і специфіку мотивації досягнення. Розкрито сутність і визначено загальні положення всіх напрямків. Зроблено висновок, що такий конструкт, як мотивація досягнення, складається з безлічі факторів, і здобутки наукового осмислення цього феномену є значною базою сучасних психологічних праць. Закладено теоретико-методологічну базу мотивації досягнення. Окреслено напрями подальших наукових пошуків.

Ключові слова: мотивація, мотивація досягнення, мотивація досягнення успіху, мотивація уникнення невдач, внутрішня мотивація, зовнішня мотивація.

Постановка проблеми. Дослідження мотивації досягнення в сучасній психологічній науці належить до актуальних проблем психології, адже її визначають через співвіднесення з критерієм якості діяльності; така мотивація в практичній діяльності має не меншу роль у досягненні успіху, ніж розумові здібності. Мотив досягнення є надійним прогностичним параметром і сьогодні детально вивчається. Як діяльність досягнення можуть виступати інтелектуальна, спортивна, трудова діяльність, а також діяльність, спрямована на виховання дитини, допомогу іншим або придбання будь-яких соціальних умінь тощо.

Х. Хекхаузен визначав, що «проблеми психології мотивації виводять нас за традиційні рамки, що розділяють такі психічні процеси і функції, як сприйняття, пам'ять, мислення і здатність до навчання» [9, с. 92]. Мотивація досягнення, припускаючи вихід за «традиційні рамки», як специфічний вид мотивації людини, є складним конструктором і складається з безлічі факторів, що доцільно вивчити та проаналізувати для подальшого експериментального вивчення цього феномену.

Значна кількість досліджень охоплюють питання мотивації (Б. Ананьєв, В. Асєєв, О. Асмолов, Л. Божович, К. Вілюнас, Л. Виготський, В. Давидов, Б. Додонов, О. Леонтьєв, А. Маркова, Є. Ільїн, Д. Узнадзе, Х. Хекхаузен, М. Якобсон та ін.). Психологічні аспекти мотивації досягнення розкрито у наукових доробках Д. Аткинсона, Т. Гордєєвої, С. Занюка, М. Магомед-Емінова, Д. Макклелланда, Г. Мюррея, Х. Хекхаузена, Є. Скворчевської, К. Фоменко, О. Зайцевої та ін.

Г. Мюррей, включивши мотив досягнення в свій список потреб під ім'ям «потреби досягнення», описував цю потребу таким чином: «Справлятися з чимось важким. Справлятися з фізичними об'єктами, людьми чи ідеями, маніпулювати ними або

організувати їх. Робити це настільки швидко та незалежно, наскільки це можливо. Долати перешкоди і досягати високого рівня. Перевершувати самого себе. Змагатися з іншими та перевершувати їх, Збільшувати свою самоповагу завдяки успішному застосуванню своїх здібностей» [8, с. 126]. Х. Хекхаузен, аналізуючи мотивацію досягнення, концентрував свою увагу на такому типі взаємодії особистості з навколишнім середовищем, що включає в себе ідею досягнення [8, с. 17].

Т.О. Гордєєва підкреслює, що мотивація досягнення є складним конструктором і складається з факторів, що базуються на такі блоки, як: мотиваційно-регуляційний, цільовий, інтенціональний, «реакція на невдачу», «зусилля». Мотиваційно-регуляційний блок відповідає за те, чому людина взагалі щось робить, а не робить щось інше. Цільовий блок відповідає за те, які цілі людина собі ставить, наскільки вони конкретні, складні, ясні, близькі. Інтенціональний блок відповідає за планування дій для досягнення мети, це свідоме прагнення досягти і вибір засобів, необхідних для досягнення. Блок «реакція на невдачу» – реагування на ситуацію перешкоди та невдачі, блок «зусилля» відповідає за динамічну та змістовну характеристику активності, за інтенсивність діяльності, готовність виконує її безперервно, за її тривалість [2, с. 5].

У традиційних теоріях мотивації досягнення концентрують увагу на двох основних аспектах: мотивації досягнення успіху та мотивації уникнення невдач. У сучасних теоретичних дослідженнях мотив досягнення успіху відносять до загальних мотивів, які також включають мотив влади, мотиви афіліації, внутрішні мотиви та зовнішні мотиви. Загальні мотиви спонукають людину до дій, спрямовують її поведінку в будь-якій діяльності, в усіх сферах життя [3, с. 175].

Отже, вагомі здобутки наукового осмислення мотивації досягнення є значною базою сучасних психологічних досліджень.

Метою дослідження є реалізація теоретико-методологічного аналізу мотивації досягнення в ракурсі відокремлення напрямків її вивчення.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічний аналіз дозволив визначити такі змістові складники опису та досліджень мотивації досягнення. По-перше, мотивацію досягнення співвідносять із критерієм якості діяльності, мотивація досягнення визначає якість виконання значущих для особистості завдань (Д. Аткінсон, Д. Макклелланд, Б. Вайнер, Х. Хекхаузен, Е. Десі, Р. Райан, Т.В. Большакова, А.М. Большакова, А.В. Колчигіна).

Д. Аткінсон і Д. Макклелланд визначають мотивацію досягнення через співвіднесення з критерієм якості діяльності. Визначено, що мотивація досягнення більше властива представникам середнього класу, ніж вищого та нижчого. Люди, які мотивуються успіхом, краще справляються з завданнями, краще про них пам'ятають, схильні брати нові завдання. Індивід ставить собі середньо складні цілі та домагається успіху, у класичному розумінні мотивації досягнення Д. Аткінсоном [7, с. 175].

Дослідження каузальних атрибутів Б. Вайнера внесли вагомий внесок у вивчення мотивації досягнення. Б. Вайнер у своїх дослідженнях вирішував питання, чому одні люди домагаються успіху, а інші – ні. Він увів два основні параметри, за якими люди визначають причини тих чи інших успіхів і невдач у своїй діяльності. Ці параметри являються моделлю каузальної атрибутів Б. Вайнера: зовнішня або внутрішня щодо людини причина (вплив інших, власні зусилля), стабільність або не є стабільність причини (фактор зусиль або удачі – незалежно від його локалізації є нестабільними, а фактор здібностей і складність завдання стабільними) [9, с. 143].

Мотивація досягнення визначається Х. Хекхаузоном як спроба збільшити або зберегти максимально високими здібності людини до всіх видів діяльності, до яких можуть бути застосовані критерії успішності та де виконання подібної діяльності може, отже, призвести або до успіху, або до невдачі. Мотивації досягнення характерний постійний перегляд цілей на думку Х. Хекхаузена. Ще однією характеристикою мотивації досягнення є постійне повернення до перерваного завданням, до чогось перш залишеному, відновлення основної спрямованості дій. Так, створюються складні і довготривалі структури діяльності. Планування стає необхідним для досягнення упорядкованої послідовності і функціональної організації ланцюга дій. Цей охват ряду дій відрізняє мотивацію досягнення від безлічі інших мотивів [9, с. 201].

Е. Десі та Р. Райан показують в аналізі мотивації досягнення значимість потреб людини. У своїй

теорії самодетермінації вони описують зовнішню та внутрішню мотивацію. Зовнішня мотивація – це коли діяльність, яку виконує людина, служить не метою, а засобом для якоїсь іншої мети або діяльності, або коли людина виконує під дією зовнішнього контролю, а саме заохочень чи покарань. Внутрішня мотивація – це коли людина робить щось, просто тому що це йому цікаво. Експериментально було показано, що нагорода зменшує інтерес до діяльності, тобто зовнішня мотивація негативно позначається на внутрішній [8, с. 10].

Т.В. Большакова й А.М. Большакова визначили, що для студентів із високим рівнем мотивації досягнення притаманна більш позитивна система очікувань до себе, а для студентів із домінуванням мотиваційної тенденції на уникнення невдач притаманне негативне ставлення до себе як до майбутніх професіоналів із такими особливостями сприйняття досягнень у професійній сфері і ставлення до себе як до фахівців [1, с. 82].

У наших попередніх дослідженнях, вивчаючи ціннісну перевагу мотивів успіху студентів-психологів із різним ступенем потреби в досягненні, ми визначили, що студенти з більш вираженою потребою в досягненні орієнтовані в навчальній діяльності на досягнення власного результату, мають більш позитивне емоційне піднесення в навчальній діяльності, переживання почуття задоволеності, на базі якого формуються нові, більш сильні мотиви діяльності, ніж у студентів-психологів із менш вираженою потребою в досягненні [6, с. 134]. Тобто, емпіричне дослідження проводилось на базі першого напрямку визначення мотивації досягнення, що визначає якість виконання значущих для особистості завдань.

Продовжуючи аналіз цього напрямку, зазначимо, що в дослідженні ролі мотивації досягнення в контексті навчального стресу ми виявили, що студенти, в яких проявляється прагнення до успіху, більш емоційно стійкі, тобто при зростанні мотиваційного потенціалу досягнення зменшується емоційна нестійкість та невпевненість в собі, а при уникненні невдач навпаки збільшується. Студенти, орієнтовані на успіх, більш захищені в процесі навчальної діяльності під час впливу навчального стресу, ніж студенти з помірною мотивацією досягнення та мотивацією уникнення невдач [5, с. 28].

По-друге, розглядають безліч змінних, що виявляють рівень, стійкість і специфіку мотивації досягнення (Дж. Роттер, М. Селігман, Е. Скіннер, К. Двек, А. Бандура).

Дж. Роттер ввів поняття «локусу контролю», що описувало, з якого джерела людина приписує пов'язані з нею події, зовнішньому – «екстернальний локус», і внутрішньому – «інтернальний локус». Найбільш вдалим вважається, коли людина приписує успіхи собі, а невдачі – зовніш-

нім силам. Тобто, він визначав дослідження когнітивних детермінант поведінки досягнення успіху, але зв'язок між показниками локусу контролю та мотивацією досягнення (а також самими досягненнями, наприклад, у навчальній діяльності) також не була підтверджена. Було показано, зокрема, що й індивіди з високими показниками з внутрішнього контролю, й індивіди з високою мотивацією досягнення вибирають завдання середньої складності, але перші, на відміну від інших, з готовністю вибирають і легкі завдання [4, с. 315].

М. Селігман сформулював поняття вивченої безпорадності та ввів поняття песимістичного й оптимістичного пояснювального стилю. Він доказував, що виходячи з того, як саме людина визначає причини, що спіткають до невдач або досягнення успіхів, можна впевнено прогнозувати її поведінку. М. Селігман і його колеги показали, що люди з оптимістичним стилем добиваються великих успіхів і вчать швидше [8, с. 410].

Е. Скіннер досліджувала взаємозв'язок сприйманого контролю та мотивації досягнення. Коли людина вірить, що володіє контролем над важливими результатами, то ініціює поведінку, проявляє зусилля і наполегливість, пробує різні стратегії, поводить активно. У випадку, якщо людина вірить, що контролю немає, вона стає пасивною, безпорадною і легко кидає розпочате. Коли рівень контролю високий, людина концентрується на діяльності, втягується в неї, переживає свою компетентність, що призводить до постановки нових, складних, ще незнайомих завдань, на межі її можливостей, що в підсумку призводить до її зростання, якщо рівень контролю низький, людина відволікається від виконання діяльності, уникає важких завдань, відхиляє можливості та пропозиції попрацювати. Найбільш важливе значення ці уявлення мають при постановці нових цілей та інтерпретації вже отриманих результатів діяльності [7, с. 430].

К. Двек у своїй концепції зв'язала обидві форми мотивації досягнення з двома суб'єктивними теоріями інтелекту, тобто з різницею індивідуальних диспозицій. Ті, хто вважають інтелект незмінним, прагнуть досягнути високих результатів, щоб отримати високу оцінку. Ті ж, хто вважає, що інтелект піддається розвитку, прагнуть освоювати нові види діяльності та вчитися виконувати нові завдання незалежно від того, чи вважаються вони дуже обдарованими чи ні [8, с. 242].

А. Бандура, аналізуючи мотивацію досягнення, припустив, що ключовим фактором є не просто віра в досягнення успіху або надія на успіх чи привабливість мети, а віра в те, що людина здатна здійснити діяльність, яка може привести до бажаного результату. Відокремлене ним поняття «самооефективність» не зводиться до навичок або здібностей людини, а зводиться до того, що вона

про них думає, наскільки компетентною себе відчуває в процесі діяльності. А. Бандура підкреслює, що самооефективність стосується майбутнього, а не минулого, це прогноз, що показує оцінку своєї компетентності, а не є особовою межею або диспозицією. Теорія самооефективності прогнозує, що люди будуть брати участь у ситуаціях, із якими, як вони вважають, можуть впоратися, та будуть уникати ситуацій, із якими вони впоратися не можуть [4, с. 285].

У деяких сучасних зарубіжних дослідженнях зазначають, що науковці повинні більш працювати над взаємозв'язками між досягненнями цінностей, орієнтаціями на цілі, інтересу та компетентністю, ефективністю в діяльності, що окреслює додаткові змінні [10, с. 35].

Висновки. Таким чином, сьогодні існує значна кількість досліджень, що висвітлюють розуміння феномену мотивації досягнення. Цей конструкт складається з безлічі факторів, і здобутки наукового осмислення мотивації досягнення є значною базою сучасних психологічних праць.

Провівши теоретико-методологічний аналіз, що дозволив визначити складові частини розуміння мотивації досягнення, зазначимо, що феномен мотивації досягнення співвідносять із критерієм якості діяльності, мотивація досягнення визначає якість виконання значущих для особистості завдань. З іншого боку, розглядають значну кількість змінних, що виявляють рівень, стійкість і специфіку мотивації досягнення. Звичайно, обидва напрями є умовними та взаємодоповнюють один одного для більш детального розкриття досліджуваної проблематики, але ці дані необхідні для подальших емпіричних досліджень мотивації досягнення. Для обґрунтування цих напрямів відокремлені результати теоретичних і практичних досліджень. Отримані результати теоретико-методологічного аналізу вказують на те, що мотивацію досягнення необхідно досліджувати в різних аспектах.

Література:

1. Большакова Т.В., Большакова А.М. Професійні самоекспектації та мотивація досягнення студентів музично-виконавських спеціалізацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 5. Т. 2. С. 77–82.
2. Гордеева Т.О. Психология мотивации достигений : учебное пособие. Москва : Смысл, 2006. 336 с.
3. Зайцева О.О. Теоретичне обґрунтування змістової моделі мотиваційних чинників метакогнітивної активності студентів та методи їх вивчення. *Харківський осінній марафон психотехнологій* : матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 28 жовт. 2018 р. Харків, 2018. С. 174–176.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 512 с.

5. Колчигіна А.В. Роль мотивації досягнення в контексті навчального стресу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 23–28.
6. Колчигіна А.В. Ціннісна перевага мотивів успіху студентів-психологів з різним ступенем потреби в досягненні. *Науковий огляд*. 2016. № 10 (31). С. 126–134.
7. Макклелланд Д. Мотивация человека : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 672 с.
8. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. Санкт-Петербург : Питер; Москва : Смысл, 2003. 860 с.
9. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения : учебное пособие. Санкт-Петербург : Речь, 2001. 240 с.
10. Wigfield, A. and J. Cambria. Students' achievement values, goal orientations, and interest: Definitions, development, and relations to achievement outcomes. *Developmental Review*. 2010. Vol. 30/1. P. 1–35.

Колчигина А. В. Мотивация достижения: теоретико-методологический анализ

В статье на базе теоретико-методологического анализа выделены направления исследования мотивации достижения: соотношение мотивации достижения и критерия качества деятельности и выявление переменных, определяющих уровень, устойчивость и специфику мотивации достижения. Раскрыта сущность и указано общее положение всех направлений. Сделан вывод, что такой конструкт, как мотивация достижения, состоит из множества факторов, и достижения научного осмысления данного феномена является значительной базой современных психологических работ. Заложена теоретико-методологическая база мотивации достижения. Определены направления дальнейших научных поисков.

Ключевые слова: *мотивация, мотивация достижения, мотивация достижения успеха, мотивация избегания неудач, внутренняя мотивация, внешняя мотивация.*

Kolchyhina A. V. Achievement motivation: theoretical and methodological analysis

The article is based on theoretical and methodological analysis, the research directions of achievement motivation are highlighted: the ratio of achievement motivation to the criterion of quality of activity and the identification of variables determining the level, stability and specificity of achievement motivation. The essence was disclosed and listed initial positions of all directions. It is concluded that achievement motivation consists of many factors, and the achievement of scientific understanding of this phenomenon is a significant base of modern psychological work. The theoretical and methodological basis of achievement motivation was laid. And directions for further scientific research was identified.

Key words: *motivation, achievement motivation, motivation for success, motivation of avoiding failure, intrinsic motivation, extrinsic motivation.*